

דף ל

מו. מה דין ההלכות דלהלן בזמן הבית ולאחר החורבן?

א. נטילת לולב בשבעת ימי החג.

ב. אכילת התבואה החדשה ביום הקרבת העומר.

ג. קבלת עדות החודש כל היום.

א. בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה (ושמחתם לפני ה' א שבעת ימים) ובמדינה יום אחד (ולקחתם לכם ביום הראשון). משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה, זכר למקדש. [ומנין שעושים זכר למקדש שנאמר כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה'. כי נדחה קראו לך, ציון היא, דרש אין לה – מכלל שצריכה דרישה].

[בזמן המקדש, כשחל יום טוב הראשון בשבת – היה הלולב ניטל כל שבעה. ושאר כל הימים – ששה. גזרו חכמים שמא יעבירונו ד' אמות [אך כשחל יו"ט ראשון בשבת, הואיל ונוהג בו לולב מהתורה בכל מקום, לא גזרו בו חכמים, אף לא בגבולין. ואולם בזמן הזה, הואיל ובחול אינו דוחה את השבת משום שלא היו בקיאים בקביעות החודש, הלכך אף בארץ ישראל אינו דוחה. עפ"י סוכה מב-מג].

ב. משקרב העומר במקדש – הותר החדש לאכילה. הרחוקים שאינם יודעים שעת הקרבתו, מותרים מחצות היום מפני שידועים שאין בית דין מתעצלים בו וודאי הוקרב. [לדברי רבי יוחנן וריש לקיש (במנחות סח וברש"י) מן התורה מותר משהאיר יום ט"ז בניסן (עד עצם היום הזה ואין 'עד' בכלל), אלא שמצוה להמתין להקרבת העומר (עד הביאכם)].

משחרב בית המקדש, נחלקו תנאים האם מדין תורה מותר משהאיר המזרח של בוקר ט"ז (ת"ק, כדברי רב ושמואל ר"ל ורי"ח במנחות), או כל היום אסור מהתורה, עד ליל י"ז (רבי יהודה, שסובר עד ו'עד' בכלל). וכן התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כולו אסור. לדברי רב נחמן בר יצחק, ריב"ז סובר כרבי יהודה ומהו 'התקין' – דרש והתקין. ולפי הסבר אחר בגמרא (וכן דעת רבנן דבי רב אשי, במנחות סח) – גזרה מדרבנן היא, מהרה יבנה המקדש ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו בהאר המזרח, עכשיו גם כן נאכל משהאיר, והרי לא הותר עד שייקרב העומר).

ראה פרטים נוספים במנחות סח.

ג. בראשונה היו מקבלים עדות החודש כל היום. פעם אחת נשתרו העדים מלבוא ונתקלקלו הלויים בשיר [בבבל פירשו שלא אמרו שירה כל עיקר, ורבי זירא אמר שאמרו שירה של חול עם תמיד של בין הערבים], התקינו שלא יהו מקבלים אלא עד המנחה. ואם באו מן המנחה ולמעלה נוהגים אותו היום קודש ולמחר קודש (כדי שלא יזולו בו בשנה הבאה, שיאמרו אשתקד נהגנו בו קודש חנם ומן המנחה חזרנו ונהגנו חול).

משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלים עדות החודש כל היום.

דפים ל – לא

מו. א. מה היו שרים במקדש בימים דלהלן?

א. בראש השנה, שחרית מוסף ומנחה.

ב. בימי החול.

קמ

ג. בשבת, בשחר במוספים ובמנחה.

א. השיר שהיו הלויים שרים בראש השנה שחרית – כשיר של חול השייך לאותו יום בשבוע. מלבד כשחל ר"ה ביום חמישי וכבר באו עדים קודם התמיד – אומר הסירותי מסבל שכמו... [ואינו מתחיל מתחילת הפרק כבכל יום חמישי, 'הרנינו לאלקים... תקעו בחדש שופר' – מפני שאומר פסוקים אלו בשיר של מוסף כדלהלן. אך אם עדיין לא באו עדים אומרו, ואם אחר כך באו עדים – חוזר ואומר במוסף].
במוסף – הרנינו לאלקים עוזנו הריעו לאלקי יעקב...
במנחה – קול ה' יחיל מדבר... (כדי להזכיר בראש השנה זכות קול שופרות של מתן תורה).

ב. ביום הראשון היו הלויים אומרים לה' הארץ ומלואה... על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו (– שברא שמים וארץ והקנה תבל ליושבי בה, ושליט בעולמו יחידי שלא נבראו המלאכים עד יום שני. רש"י).
טעם נוסף, לאחר שעברה השבת שענינה להכיר שאין שום כח ביד האדם בל"ט מלאכות העולם, ומתחילים ימי המעשה – צריך האדם להתדיר את ההכרה שלה' הארץ ומלואה ולא כח האדם ועוצם ידו עושה לו את החיל (עפ"י מי השלוח ח"א סו"פ וילך. ע"ש).
בשני – גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלקינו הר קדשו... על שם שחילק מעשיו ומלך עליהם (– הבדיל רקיע בין עליונים לתחתונים ונתעלה וישב במרום, דוגמתו שכנו בעירו והר קדשו).
בשלישי – אלקים נצב בעדת א-ל... על שם שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל (מקום מצב, ע"י גילוי היבשה) לעדתו.
ברביעי – א-ל נקמות ה' א-ל נקמות הופיע... על שם שברא חמה ולבנה (בו) ועתיד ליפרע מעובדיהם.
בחמישי – הרנינו לאלקים עוזנו... על שם שברא עופות ודגים לשבח לשמו (כשאדם רואה עופות משונים אלו מאלו נותן שבח למי שבראם. רש"י).
בשישי – ה' מלך גאות לבש... על שם שגמר מלאכתו ומלך עליהם.
יש ללמוד מדברי הרמב"ם (תמידין ומוספין ו, יא' כסדר שעושין בכל יום בבקר כך עושין בין הערבים חוץ מהרמת הדשן...) שגם בין הערבים היו שרים כשירת הבוקר.

ג. בשבת, בתמיד של שחר אומרים מזמור שיר ליום השבת טוב להדות לה'... על שם ששבת (רבי נחמיה) או: ליום שכולו שבת, לעתיד לבוא (רבי יהודה משום רבי עקיבא).
במוספים – ששת פרקי שירת האזינו ('הזי"ו ל"ך'). והסיקו שבכל שבת אומרים פרק אחד בלבד.
א. בטור ושלחן ערוך (או"ח תכה, ה) מבואר שהיו קוראים שירת האזינו פעם אחת לששת ימי השבוע (וע"ש בדרישה ורש"י).
ב. נחלקו הראשונים בפירוט סימני ההפסקות של הזי"ו ל"ך. ובשלחן ערוך (שם) נקט: האזינו, זכור, ירכיבהו, וירא, לו חכמו, כי אשא. ויש פוסקים שסוברים בשנים האחרונים: לולי כעס, כי דיין. ויש מקומות שנהגו כן. ועכ"פ אין להפסיק בשני המקומות (עפ"י משנ"ב ושעה"צ). ויש מי שצדד שבעצם אין הקפדה היכן מפסיק ובלבד שיפסיק במקומות שסימנם 'הזי"ו ל"ך' (עפ"י דבר אברהם סי' לו. וכן הורה שם לענין דיעבד).
במנחה – אז ישיר משה...; מי כמוכה...; אז ישיר ישראל... והסיקו: כל פרק משלשה אלו לשבת אחת. בספרי הרמב"ם לפנינו הושמט 'אז ישיר ישראל', וכבר עמד על כך הלח"מ. וכן תמה על הסמ"ג שהביא רק פרק 'אז ישיר משה'.

דף לא

- מח. א. אלו עשר מסעות נסעה שכינה ונסתלקה כשחטאו ישראל בימי בית ראשון?
ב. אלו עשר גלויות גלתה סנהדרין בימי בית שני?
ג. אלו הן תקנות רבן יוחנן בן זכאי, ואימתי תיקנן?

א. עשר מסעות נסעה שכינה (להסתלק מעל ישראל כשחטאו בימי בית ראשון. רש"י). כן דרשו חכמים מן המקראות; מכפורת לכרוב, (מכרוב לכרוב), מכרוב למפתן, ממפתן לחצר, מחצר למזבח, ממזבח לגג, מגג לחומה [הגר"א גרס: ממפתן לגג ומגג לחצר ומחצר למזבח וממזבח לחומה], מחומה לעיר (- ירושלים), ומעיר להר (הזיתים), ומהר למדבר, וממדבר עלתה וישבה במקומה.
אמר רב יוחנן: ששה חדשים נתעכבה שכינה לישראל במדבר, שמא יחזרו בתשובה. כיון שלא חזרו אמר: תיפח עצמן (הב"ח הגיה: רוחן)...

ב. כנגד עשר מסעות האמורים, גלתה סנהדרין בימי בית שני; מלשכת הגזית לחנות, מחנות לירושלם, מירושלם ליבנה, מיבנה לאושא, מאושא ליבנה, מיבנה לאושא, מאושא לשפרעם, משפרעם לבית שערים, מבית שערים לצפורי, מצפורי לטבריא. [רבי אלעזר אומר: שש גלויות. פירוש, ששה מקומות האמורים. ריעב"ץ]. וטבריא עמוקה מכולן... אמר רבי יוחנן: ומשם עתידים ליגאל... (כלומר קבלה היא שבטבריה עתידים ב"ד הגדול לחזור תחילה ומשם נעתקים למקדש. רמב"ם סנהדרין יד, יב. ועחז"א קנג, ב).
מקום הסנהדרין נקבע לפי מקום דירת הנשיא, שהישיבה גולה אחריו. יבנה היתה בימי רבן יוחנן בן זכאי. אושא ויבנה בשניה - בימי רבן גמליאל. חזרה לאושא - בימי רבן שמעון בנו. בית שערים, ציפורי וטבריא - כולם בימי רבי היו, שכשחלה הוליכוהו לציפורי, ובימי אנטונינוס היה בטבריא (עפ"י רש"י).

- ג. בברייתא מוזכר שרבן יוחנן בן זכאי תיקן תשע תקנות. ופירשו בגמרא: שש תקנות השנויים בפרקנו, חמש במשנה ואחת בברייתא;
(א) שיהו תוקעים בר"ה שחל בשבת בכל מקום שיש בו בית דין.
(ב) שיהא לולב ניטל במדינה שבעה, זכר למקדש.
(ג) שיהא יום הנף כולו אסור.
(ד) שיהו מקבלים עדי החודש כל היום.
(ה) שלא יהו העדים הולכים אלא למקום הוועד (אפילו ראש בית דין במקום אחר. כן מסר רבי יהושע בן קרחה).
(ו) אין כהנים רשאים לעלות בסנדליהם לדוכן.
תקנה נוספת, השנויה בפרק ראשון: (ז) שלא יהו עדי החודש מחללים את השבת אלא על ניסן ועל תשרי בלבד.
ועוד תיקן: (ח) גר שנתגייר בזמן הזה, לא יפריש מעות לקנו, מפני התקלה (רשב"ג. בכריתות נמסר זאת בשם רבי שמעון. ואמרו שם שהלכה כמותו. ומשמע שיש חולקים).
בתקנה התשיעית נחלקו אמוראים; רב פפא אמר: כרם רבעי, שאין צריך להעלות הפירות עצמם לירושלים אפילו בסמוך לעיר, אלא רשאי לחללן על מעות ולהעלות המעות. ורב נחמן בר יצחק אמר: לשון של

זהורית, שלא תהא נקשרת על פתח האולם אלא חציו בסלע וחציו בין קרניו של שעיר המשתלח. מבואר בגמרא שכל התקנות תיקן לאחר החורבן, באותן ארבעים שנה אחרונות של חייו שבהן לימד והורה לאחרים. מלבד תקנת לשון של זהורית לדברי רנב"י שהיתה קודם ארבעים שנה לחורבן, בתקופה בה היה תלמיד, ואמר דבר המסתבר לפני רבו וקבעו רבו בשמו.

דף לב

- מט. א. סדר ברכות ותקיעות בתפילת המוספין של ראש השנה, כיצד?
ב. כמה מלכיות זכרונות ושופרות צריך לומר בברכות, ומאלו מקראות?
ג. מי הוא המקרא את ההלל בימים שקוראים בהם ההלל, ומי הוא המתקיע בראש השנה – העובר לפני התיבה שחרית או העובר למוסף?
א. סדר ברכות; אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהן – ואינו תוקע, קדושת היום – ותוקע, זכרונות – ותוקע, שופרות – ותוקע. דברי רבי יוחנן בן נורי (וכן נהג למעשה רבי יוחנן בן ברוקא, ואמר לו רשב"ג: לא היו נוהגים כן ביבנה).
רבי עקיבא אומר: אבות, גבורות, קדושת השם, וכולל מלכיות עם קדושת היום – ותוקע, זכרונות – ותוקע, שופרות – ותוקע (וכן דעת רבי, לומר קדושת היום עם המלכיות).
רבן שמעון בן גמליאל אומר: קדושת היום אומרה עם הזכרונות (מה מצינו בכל מקום באמצע התפילה, אף כאן באמצע).

סמכו חכמים ברכות אלו על הכתובים; אבות וגבורות וקדושת השם – הבו לה' בני אלים, הבו לה' כבוד ועז, הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש;
מלכיות – אני ה' אלקיכם... ובחדש השביעי. [לדברי רבי יוסי ברבי יהודה למדים בבנין אב מזהו לכס לזכרון לפני אלקיכם... אני ה' אלקיכם שכל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכיות עמהן].
קדושת היום זכרונות ושופרות – שבתון זכרון תרועה מקרא קדש.

ב. אין פוחתים מעשרה אזכרות של מלכיות, מעשרה זכרונות ומעשרה שופרות. [כנגד עשרה הלולים שאמר דוד במזמור 'הללוהו בתקע שופר' (רבי לוי); כנגד עשרת הדברות שנאמרו לו למשה בסיני (רב יוסף); כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם (רבי יוחנן)]. שנו בברייתא, אם אמר שבע מכולן – יצא [כנגד שבעה רקיעים].

רבי יוחנן בן נורי אומר: אם אמר שלש שלש מכולן, כלומר אחד מן התורה אחד מן הנביאים ואחד מן הכתובים – יצא [כנגד תורה נביאים וכתובים / כנגד כהנים לויים וישראלים], ולכתחילה לא יפחות משבע. רב הונא (/ רב המנונא / רב נחמן) אמר שמואל: הלכה כרבי יוחנן בן נורי. (ומבואר בגמרא שלרבי יהודה אין צריך עשרה, שלשיטתו שצריך להזכיר לשון מלכות דוקא, אין בתורה יותר משלשה פסוקי מלכיות).
[להלן (לה).] אמר רב חננאל אמר רב: כיון שאמר 'ובתורתך כתוב לאמר' שוב אינו צריך. רש"י פירשה לענין המוספין, שהרי בין לחכמים בין לרבי יוחנן בן נורי צריך שיאמר כמה מקראות למלכיות זכרונות ושופרות. ורבנו תם פירש שמחלוקת חכמים ורבי"נ אמורה כשהתחיל להזכיר, אבל יכול לפטור עצמו לגמרי על ידי 'בתורתך כתוב לאמר', ודוקא מוספים צריך להזכיר].